

Кульбіда С.В. (2021). Система лінгводидактичного забезпечення комунікативної діяльності нечуючих учнів при вивченні мови. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 квітня м. Кам'янець-Подільський*: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. С. 210-214. ISBN 978-966-654-456-1.

Секція II «Освіта і гуманітарні науки в умовах інклюзії»

Кульбіда Світлана

*головний науковий співробітник, доктор педагогічних наук,
професор Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ*

Україна

СИСТЕМА ЛІНГВОДИДАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕЧУЮЧИХ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ МОВИ

Педагогічно обґрунтована система наукових знань, практичних навичок і вмінь предмету «Українська мова» виражена у змісті і методах сучасної сурдопедагогічної лінгводидактики. Вивчення актуальної проблеми стало предметом дослідження автора останніх років з обґрунтуванням закономірностей, особливостей засвоєння мови в комунікативній діяльності (КД), розробкою авторської методичної системи лінгводидактичного забезпечення (далі – *система*) опанування мовного і мовленнєвого матеріалу предмету «Українська мова» для 2-5 класів спеціальних закладів (Н 90 і Н 91) [1, с. 8]. Мета створення *системи* – посилення процесів придбання, взаємодії і засвоєння УМ нечуючими учнями в організованій КД з використанням української жестової мови (УЖМ) [1, с. 65]. В умовах обмеженої кількості навчальних годин, програмного орієнтиру (О. Савченко, 2018) Нової української школи вивчення словесної мови нечуючими учнями має бути підтримане ретельною методичною організацією навчального матеріалу, який представлено у комплексі підручників, посібників автора з 2018 по 2021 роки. Представлена *система* вибудована з урахуванням окремих стадіальних характеристик розвитку рідної мови, враховують динаміку, специфіку формування (мовну, мовленнєву базу) словесної мови і жестової мови як M_2 і M_1 з узгодженням сенсорно-фізіологічних можливостей, комунікативних потреб, інтересів, бази компетенцій при вступі у школу (рівень) [2, с. 26]. При розробці *системи*

Кульбіда С.В. (2021). Система лінгводидактичного забезпечення комунікативної діяльності нечуючих учнів при вивченні мови. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 квітня м. Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. С. 210-214. ISBN 978-966-654-456-1.

здійснено відбір навчального матеріалу до п'яти підручників, посібників з урахуванням рівня мовного, мовленнєвого, пізнавального розвитку двох мов, комунікативних потреб, інтересів нечуючих учнів), змісту навчання УМ у 2-5 класах на основі змістових компонентів: предметного і процесуального. Предметний компонент стосувався аналізу, обґрунтування й відбору за темами типових комунікативних вправ (завдань, ситуацій), при яких відбувається закріплення й постійне повторення відповідної лексики, фонетичного, граматичного чи синтаксичного явищ при вивченні різних тем у кожному класі. Розміщення, розмежування навчального матеріалу для всіх етапів навчання мови нечуючих учнів обґрунтовано співвідноситься з послідовними і закономірними етапами засвоєння УМ нечуючими учнями. Процесуальний компонент спрямований на вирішення конкретних цілей і завдань навчання мови з кожної теми, представлений визначенням конкретних компетенцій (знань, умінь, навичок) нечуючих учнів.

На кожному уроці і при виконанні домашніх завдань учневі доводиться звертатися до підручника як важливого джерела пізнання. Саме навчальний текст є тим цінним продуктом для КД на уроці та поза його межами. Дослідник М. Бахтин (1986) зазначав, що *«основний стрижень навчального тексту розкривається на при зустрічі двох світів свідомості: готового авторського і реагуючого, читацького, новоствореного»* [3, с. 127]. Тобто при сприйманні і розумінні тексту кожного разу здійснюється зустрічне усвідомлення, розуміння та інтерпретація змістового наповнення, ініціюється складна розумова діяльність читача. Налагоджена КД у цьому випадку є тим важливим чинником, який забезпечує повніше, якісніше, чіткіше, детальніше та ін. розуміння сприйнятого. Неуміння думати над текстами з дитинства закріплює стереотипне мислення...» [3, с. 83]. Як справедливо відмічає Н. Іванюшева, 2013, головне, *«чому ми маємо навчати у школі, – це розвивати можливість думати, співставляти,*

Кульбіда С.В. (2021). Система лінгводидактичного забезпечення комунікативної діяльності нечуючих учнів при вивченні мови. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 квітня м. Кам'янець-Подільський*: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. С. 210-214. ISBN 978-966-654-456-1.

аналізувати, запитувати, уточнювати» [4, с. 63]. За такого розуміння відібрано навчальні тексти, звернуто увагу на те, щоб підключалася думка M_1 , вмикалася уява, щоб хотілося комунікувати [1, с. 27]. Тому навчальні тексти мають зацікавлювати нечуючих учнів, стимулювати до комунікативної активності. З іншого боку, навчальний текст — це не просто лінійне утворення набору речень, а вибудовується як деякий багатовимірний семантично-ілюстрований простір, в межах якого учень-сприймач-читач може здійснювати переміщення в різних напрямках (за Заяць, 2020). Тому вони розміщуються у певній системі (до кожної теми вправи подано спочатку легші, простіші, переважно з готовими формами слів, а потім – важчі, складніші), з дотриманням таких необхідних умов: а) наявність зрозумілого контексту: учні спроможні рухатися горизонтально, розширювати свої уявлення про тему (навчальний матеріал) за рахунок використання різних форм пред'явлення навчальної інформації (словесно-логічної, візуальної, предметно-практичної, емоційно-метафоричної), різної за змістом (констатувальної, проблемної, уточнювальної, пояснювальної, альтернативної), включення міжпредметних текстів (у вигляді сюжетної основи, елементів ігрових ситуацій, тощо); б) наявність субтексту: учні спроможні рухатися вертикально, виділяти у тексті фрагменти різного роду складності як за змістом, так і за способами навчальної діяльності (використання текстів і завдань з демонстрацією обов'язкових зразків дій), навчати у режимі виконавчого, дослідницького, проектного, творчого пошуку та ін.; в) наявність підтексту: учні спроможні рухатися в тексті глибше, знаходити словесно невиражений, глибинний зміст інформації за рахунок опертя на знайомі значення слів, асоціативні зв'язки, власну уяву, власний особистісний досвід та ін. До кожної теми в підручниках наведено: правило (правила), виділене жирним шрифтом, з конкретними прикладами, схеми, зразки для розбору і виконання вправ, пам'ятки, таблиці відмінювання, що полегшують його розуміння, усвідомлення

Кульбіда С.В. (2021). Система лінгводидактичного забезпечення комунікативної діяльності нечуючих учнів при вивченні мови. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 квітня м. Кам'янець-Подільський*: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. С. 210-214. ISBN 978-966-654-456-1.

і засвоєння. При представленні і використанні правил, таблиць, схем, зразків роботи варто проводити над виробленням вміння бачити, спостерігати, аналізувати спільне і відмінне, співставляти зі знайомим, виокремлювати головне (послідовне) тощо – тобто усвідомлювати істотні ознаки досліджуваного мовного (мовленнєвого) явища. Зокрема, вивчення правил – граматичні визначення не завжди даються повно (2-3 класи), оскільки другокласники і третьокласники ще не підготовлені до повного сприймання всіх ознак (наприклад, частини мови), не зможуть одразу розібратись у всій складності визначення терміну. Тільки з визначенням повного поняття про всі ознаки мовного явища даємо повні визначення терміну (4-5 класи). Навчальні тексти *системи* розроблено із застосуванням правил (за Tronbасke, 1999), що стосуються звернення на «ти» до учня, простих речень, спрощення складних текстів як на мовному, так і на предметному рівні.

Звертаємо увагу на поступові орієнтовні чотири рівні (етапи) у використанні мовленнєвих форм вчителем при вивченні нового навчального матеріалу *системи*. Перший рівень (етап) – сприймання навчальної інформації спочатку подається формою мовлення (жестового/словесного), у якому нечуючий учень компетентний. Другий рівень (етап) – розуміння навчальної інформації подається формою мовлення (жестового/словесного), у якому учень компетентний. Третій рівень (етап) – узгодження елементів навчальної інформації базової форми мовлення з письмовою і дактильною формами мовлення. Четвертий рівень (етап) – систематизація і закріплення навчального матеріалу за допомогою того різновиду мовлення, яке вчитель вважає за необхідне (доцільне) розвинути, удосконалити, поліпшити та ін. Активними комунікативними ресурсами стає тотальна комунікація (ТК), кальковане жестове мовлення (КЖм). Повторимо, що нечуючі учні вивчають мову краще, коли вони звертаються до своїх попередніх знань і досвіду УЖМ як M_1 , розглядаються їхні

Кульбіда С.В. (2021). Система лінгводидактичного забезпечення комунікативної діяльності нечуючих учнів при вивченні мови. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 квітня м. Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. С. 210-214. ISBN 978-966-654-456-1.

актуальні комунікативні потреби доступною і зручною формою мовлення, КД є цілеспрямованою, інформативною. Спочатку учні дізнаються, як продукувати різні кальковані жести, а потім як лексиколізувати, граматизувати жестові конструкції у синтаксичних (простих, складних) формах. Обґрунтування вивчення мови залежить від візуальної схеми та організації. Учні мають набути сприйнятливих та виразних навичок в інтерактивному комунікативному контексті (отримання і утримання уваги; приймання зрозумілого мовленнєвої форми повідомлення, уточнення лексичного значення засобами двох мов; обмін, підтвердження й виправлення інформації; вираження ступенів невизначеності; прохань щодо роз'яснень і повторення, використання відповідних фонологічних, лексичних, синтаксичних, семантичних і прагматичних аспектів та ін. Тобто учні вивчають мову краще, коли вони займаються такою КД у системі, яка передбачає реальне і використовувати нової мови для виконання значущих завдань, відбувається створення сенсорно потенційних споруд у соціально-комунікативному контексті уроку. Кожен урок – це система комунікативно-мовленнєвих ситуацій, що слугує для кожного вчителя основою для реалізації навчальних цілей і підбору засобів навчального матеріалу системи. Додамо, що відбір навчально-комунікативних текстів для системи здійснювався на основі детального аналізу 34 джерел сучасної української дитячої літератури, підручників старого й нового покоління, а також опублікованих напрацювань-добробків сурдопедагогів початкової й середньої школи (О. Біланової, О. Бурлаки, Г. Воробель, Т. Заяць, Л. Луценко, О. Луцків, А. Меденець, М. Палій, Л. Лещенко, О. Романовської, Н. Стецули, О. Щуцької та ін.) [5, с. 43].

У системі передбачено застосування комунікативних стратегій білінгвального процесу навчання (планування (визначення покроковості у виконанні вправ (завдань), доцільність навчальних ресурсів і прогнозування їхньої ефективності), цілепокладання (розуміння змісту, мети вправ (завдань),

Кульбіда С.В. (2021). Система лінгводидактичного забезпечення комунікативної діяльності нечуючих учнів при вивченні мови. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 квітня м. Кам'янець-Подільський*: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. С. 210-214. ISBN 978-966-654-456-1.

визначення навчальної цілі з прогнозуванням очікуваного результату), регулювання (можливість зміни за потреби послідовності виконання вправ (завдань), звернення уваги на інструкції, пам'ятки у разі неправильного виконання менше, ніж 60 %, організація роботи над помилками з можливістю закріплення засвоєного на подібному матеріалі, самооцінювання кінцевого результату (співвіднесення результату з поставленою метою (цілями).

Авторська методична *система* вміщує поняття, форми, тексти на основі врахування опанованої в попередніх класах і значущої лексики на даний період навчання, природнього використання елементів мови, варіативності, тематичності, інформативності, доступності, послідовності, сучасності, концентричності, розширення діапазону комунікативності і включення у зміст текстів, відповідних інтересам учнів з різного мовного оточення, залучення візуалізації як необхідного компонента комунікативної діяльності нечуючих.

Література:

1. Кульбіда С.В. (2021). Особливості комунікативної діяльності нечуючих учнів: *монографія*. Київ, Україна.
2. Кульбіда С.В., Щуцька О.І. (2019). Мовна особистість учня з особливими освітніми потребами у контексті особистісного підходу. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Психолого-педагогічні стратегії безбар'єрного освітнього середовища для дітей з порушеннями зору»* (12 березня 2019 року, м. Київ), 25-28.
3. Бахтин М.М. (1986). *Естетика словесного творчства*. М.: Искусство.
4. Іванюшева Н.В. (2013). Особливості застосування двомовних програм як інструмент збереження мови лінгвістичної меншини : *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць, 4, Ч. 4, 25-33*. Кіровоград, Імекс-ЛТД.
5. Коломоєць А. (2020). Досвід застосування української жестової мови як засобу навчання вчителями і вихователями навчально-реабілітаційного центру «Сузір'я ДОР». *Збірник наукових праць ЛОГОΣ, 41-45*. <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v2.15>